

Verners Kūfuss
AGRĪNĀ BĒRNU APMĀCĪBA BRĪVAS SPĒLES VIETĀ?

ATKLĀTĀ VĒSTULE

2004. gada 29. janvārī Valdkirhas pilsētā (Vācija) prof. Norberts Hupercs (Norbert Hupertz) ir noturējis priekšlasījumu, kas ir jāsaprot kā kampaņas sākums ar mērķi rosināt vispārēju kustību par agrīno bērnu apmācību.

Ļoti cien. profesors Huperca kungs,

Lai arī diskusijas gaitā pēc Jūsu lekcijas es vairākkārt lūdzu vārdu, tomēr citādi visnotaļ patīkamais moderators to neņēma vērā. Vēlāk es sapratu, ka tas arī bija labi, jo, lai izklāstītu savu viedokli, man vajadzētu tikpat daudz laika, kā Jums.

Es dziļi izjūtu līdz ar Jums bažas par postažu izglītības jomā, vienīgi es skatos uz to nevis no izglītības politikas viedokļa, bet gan kultūrvēsturiskā kontekstā. No šāda redzespunkta ir jānoraida tāds salīdzinošs pētījums, kā t.s. Pizas pētījums (PISA). Salīdzināt franču, austriešu, somu, vācu utt. bērnus un viņu panākumus, līdz ar to pakļaujot viņus industrijas normām, tātad bērnus, kuri katrs ir individualitāte, ne ar vienu citu nesajaucama personība, unificēt – to es saucu par kultūras sagraušanu, kas var novest pie katastrofas. Šajā pētījumā netiek ņemtas vērā nedz tautu vēsturiskās, nedz kulturālās, nedz mentalitātes vai klimatiskās atšķirības, nedz arī no audzināšanas metodēm izrietošās sekas, teiksim, pēc divdesmit gadiem, tātad, jaunības posmā. Nepastāv nekādi paralēli psiholoģiskie, socioloģiskie, biogrāfiskie pētījumi, kam vajadzētu tapt par audzināšanas metodi, lai tā varētu apliecināt sevi kultūras kontekstā. Viens piemērs par Franciju kā racionālisma zemi. Strādājot Sārlandē, kas robežojas ar Franciju, par audzinātāju, es ievēroju tur nesalīdzināmi vairāk gultas slapināšanas un traucēta miega gadījumu nekā Vācijā.

Vēl viens piemērs: Zviedriju es pazīstu kopš 1965. gada, esmu nodzīvojis tur 25 gadus. Sakarā ar Annas Lindtas noslepkavošanas izmeklēšanas procesu biju atkal Stokholmā un redzēju tur notiekam to, ko gadiem ilgi, strādājot narkoloģijā, kā arī ar autistiem, psihotiskiem jauniešiem utt., redzēju tur arvien pieaugam. Procesa gaitā lielajos dienas laikrakstos varēja lasīt par arvien pieaugošu slepkavību skaitu, par policijas nocietināšanos, par visas normas pārsniedzīgiem psihiatrijas gadījumiem, par pacientiem, kas apdraud sevi un citus, kāds bija arī Annas Lindtas slepkava. Katra no tik ļoti slavētajām Zviedrijas skolām savā gada budžetā plāno lielu summu vandalizācijas apkarošanai.

Patiesību sakot, pētījumam, kas pretendē uz vispārēju derīgumu un kas tagad neizbēgami izraisa paaugstinātu nervozitāti, pat paniku, vajadzētu pievērsties arī katras valsts narkotiku lietošanas un pašnāvības statistikai. Pizas pētījums ir tīrs zināmu aprindu instruments zināma mērķa sasniegšanai, apslēpts politisks gājiens, kas zinātniski nav attaisnojams un ir kultūru iznīcinātājs. Kultūra nekad nebalstās uz līdzības principu, bet gan uz individuālu dažādību – gan attiecībā uz tautām, gan uz atsevišķiem cilvēkiem. Industriālais standarts izglītības jomā var novest tikai pie civilizācijas sabrukuma, kas tiks pavadīts ar jau šodien skaidri saskatāmām un daļēji jau izpētītām smagām socioloģiskām un psihiski slimīgām parādībām tādēļ, ka tas noliedz individualitāti un tās patstāvīgumu. Patiesā situācija atklāsies pilnā mērā tikai kā atbilde uz tiešiem, bezkompromisa jautājumiem. Pizas statistiskais pētījums nav veikts, lai noskaidrotu patiesību, bet gan tā mērķis bija pierādīt to, kas jau iepriekš bija tās iniciatoru nolūks. Audzināšanas zinātne, kas dzird tikai saimniecības prasības, nedomā par šo aspektu: arī „saimniecība” ir sava veida kultūra un, standartizējot savus inspirācijas avotus - individualitātes, tā iznīcina pati sevi. Kā jebkura kultūra, tā arī saimniecības kultūra dzīvo no visdažādāko personību izgudrotāju dotībām un domāšanas veida (skat. *Peter Bendixen „Das verengte Weltbild der Ökonomie”, 2003*).

Es pats, dzimis 1931. gadā, esmu pedagogs, dziedinošais pedagogs un pēdējos 25 gadus aktīvi darbojos un veicu pētījumus un izstrādāju projektus bērnu audzināšanā (kopā ar bērniem). Turklāt kopš 50 gadiem es strādāju kā pedagogs, terapeits un mākslinieks ar spēles jēdzienu un pieredzi, balstoties uz Frīdriha Šillera „Vēstulēm par estētisko audzināšanu”. Es uzskatu, ka tas ir mūsu laika slimīgs simptoms, ka šodien, 2004. gada 29. janvārī Viduseiropā vairākas stundas tiek runāts par maziem bērniem un to audzināšanu un nevienam vienīgu reizi neizskan vārds „spēle”, tāpat „motoriska attīstība” un tās ietekme uz smadzeņu

attīstību, arī vārdi "veselība, fantāzija, pētišanas prieks, miegs un tā kvalitāte, intelektuālo prasību iedarbība uz bērnu fizioloģiju"utt. Toties vārds „izglītība” tika atkārtots neskaitāmas reizes, it kā tajā pašā par sevi slēpjas kāds maģisks spēks. Bet kas ir izglītība bez kultūras? Kas ir kultūra, ja ne individuāla, ģeniāla cilvēku un pirmām kārtām mazu bērnu dažādība? Un kas ir visas kultūras avots? Atbilstoši Viduseiropas kultūras izpratnei tā vienmēr ir bijusi spēle. Ja kailu, racionālistisku lietišķību pārstāvošajiem ekspertiem uz skatuves nebūtu dziļu, iracionālu, pārracionālu, ar spēli saistītu bērniības pārdzīvojumu, kuri ir piešķīruši viņiem neizdibināmu, morāli veidojošu drošības sajūtu dzīvē, un ja viņi tiktu izglītoti kopš četriem gadiem, tad – es to apgalvoju – cienījamās dāmas un cienījamie kungi eksperti parādītos mūsu priekšā kā vāji neirotiķi ar paralizētu gribu! Mūsu priekšā uz skatuves sēdošie eksperti ir skaidrs agrīnās apmācības atspēkojums. Tas, ko viņi grib iekustināt ar savu apgaismības krusta gājieni, ja vien tas izdosies, parādīs savus augļus tad, kad viņi jau sen būs atstājuši Zemes skatuvi pārliecībā, ka ir izvairījušies no morālās atbildības.

Spēle ir vienīgā cilvēkam piemērotā pašvingrināšanās forma, pat dzīvniekiem ir nepieciešama spēle, kā rāda uzvedības pētījumi. Cilvēkam tā garantē pašnoteikšanās spēju. Tikai bagātīgas un piedzīvojumu pilnas spēles elementu piedzīvojis cilvēks var pats sevi noteikt. Tas, kurš nav piedzīvojis spēli mūsdienu civilizācijas dēļ vai tādēļ, ka tā viņam tikusi liegta agrīnās apmācības vārdā, dzīves vidū būs no ārējiem apstākļiem vadīts, bīdāms un stumjams cilvēks. Jūs nevarēsiet sniegt tam nevienu pretargumentu tādēļ, ka Jūs to neesat pārbaudījis. Spēle kā ārēja un iekšēja visu iespēju izsvēršana ir jebkādu zināšanu, jebkādas pasaules pieredzes, t.i., izglītības vielmaiņa, arī pieaugušajiem. Tāpat kā jebkādam barībai, lai darbotos dzīvību veicinoši nevis indējoši, jātiek apgūtai vielmaiņas procesā, tā arī spēlē, arī pārnestā nozīmē – pēc Šillera spēlējošam cilvēkam ir izsveroša, mākslinieciska, estētiska konstitūcija – visam, kas nāk no ārpuses, jātiek atpazītam, atzītam un sagremotam. Diez vai vēl ciniskāk un aukstāk var izpaust nievājošu attieksmi pret spēli, kā Jūsu izplatītajā skrejlapā, kur tā nemaz netiek minēta: „Mēs krasi noraidām viedokli, ka bērns pats vislabāk zinot, ar ko viņam jēdzīgi jānodarbojas bērnudārzā!”.

Jūsu šai sakarā lietotais vārds *Beliebigkeit* (vienalga kas un kā; kā kuram labpatīk) satur sevī arī vārdu *Liebe* (mīlestība). Spēlē slēpjas pamats mīlestībai uz pasauli, bez kuras nav iespējama nekāda attīstība, nekāda izglītība, nekāda kultūra. Savukārt Jūsu lietotajā vārdā *Beliebigkeit* izpaužas bezmīlestības kalngals. Protams, mīlestība nav zinātniska kategorija, bet padomājiet, kas Jūs būtu, ja Jūs neviens nemīlētu, kā arī bez Jūsu mīlestības uz zinātni? Jūs taču nevarēsiet nedz iedot kaut ko bērnam, nedz saņemt no viņa, ja neuzmodināsiet viņā mīlestību uz kādu lietu vai personu. Bet ko Jūs patiesībā līdz ar to uzmodinātu? Jūs uzmodinātu viņā patstāvīgumu, viņa paša aktivitāti. Tāpat kā zīdains reiz pats pieceļas kājās, pats, sekojot apkārtējo cilvēku paraugam, iemācās staigāt un runāt, tā viņš mācās arī visu pārējo, vadoties pēc paša ierosmes, pēc manas pieredzes vienmēr mērķtiecīgi meklējot to, kas kalpo viņa individuālai pieredzei, ja vien apkārtējie cilvēki netraucē šiem viņa meklējumiem vai, ja izpaliek viņa meklējumiem atbilstošā satura piedāvājums. Pretstatā Jums es neredzu, ka postažai audzināšanas laukā var līdzēt, izraujot bērnus no viņu bērniības sapņa un izaicinot viņu vēl saldi gulošo intelektu ar akadēmiski racionālās apmācības programmām; pēc manas dziļas pārliecības šai postažai var pretoties tikai un vienīgi skaidri apzinoties brīvās spēles dabu, noskaidrojot, kādi ir tās izmiršanas iemesli un kā šo izmiršanas procesu var apturēt.

Kā visiem zināms, pasaule šodien dzīvo arvien ātrākā tempā. Zinātnes „vilciens”, kas paklausīgi steidzas apmierināt saimnieciskās intereses un pakļaujas saimniecības jomā valdošās brīvā tirgus varas diktātam, paātrina savu tempu tik ļoti, ka, runājot tēlaini, tā lokomotīve, kuras mērķis kopš Kanta un līdz pat šodienai arvien mazāk ir patiesības meklējumi un arvien vairāk pašizcelšanās, ir atkabinājusies no vilciena, kas tai būtu jāvelk un kurā sēž mūsu bērni un līdz ar to mūsu sabiedrības nākotne. Un tagad šo vilcienu mēģina atkal kaut kā piekabināt lokomotīvei. Taču vilciens ir arī kultūras pagātne. Bez saiknes ar visnenākajiem kultūras iesākumiem „zinātne” pazaudē sevi bezmērķīgā patvaļā. Tā ir gājušas zudumā Šillera idejas, arī Vilhelma fon Humbolta kā izglītības politika idejas, tā Marianus Deinhardts, izcilais pedagogs laikā pēc Gētes, kurš Vinē, balstoties uz Šillera „Vēstulēm par estētisko audzināšanu”, izstrādājis pedagoģiju, kas ir izvērsusies par vispārēju tautas pedagoģiju. Viņa skolnieki vēl ilgi esot bijuši dzīvē atpazīstami pēc savām īpašām darbaspējām un izciliem panākumiem. Viņam pieder atziņa par spēles radniecīgumu ar darbu. Viņš sauc spēli par atbrīvojošu, mākslinieciski kāpinātu darbaspēku un darbu - par spēli, kas ir vērsta uz pretestībā materiālam izveidoto produktu (kā brīvprātīgi ieguldīto cilvēka spēku). Spēli kā pedagoģisku un kultūras faktoru vispār var saprast, tikai pateicoties spēles un cilvēciska, jēgpilna, ritmiska un uzskatāma darba savstarpējas mijiedarbības ietekmei.

Tā tad spēle attīstās brīvi, bez jebkāda nodoma strādājošu cilvēku tuvumā, un līdz ar to arī bērns mācās strādāt tādā veidā. Šāds darbs-spēle caur motoriku darbojas strukturējot iekšējos orgānus un smadzenes. Kur Jūsu sludinātajā darvinistiskajā, apgaismības ziņā veidotajā izglītības programmā ir vieta darba spējām? Kurā vietā ir padomāts par to, lai bērns vēlākajā dzīvē varētu pārvarēt dažādus šķēršļus ceļā uz panākumiem? Senāko laiku bērns uzaudzis smagi strādājošo zemnieku vai amatnieku vidū brīvā spēlē atdarināja pieaugušo darbu. Parauga atdarināšana ir viens no būtiskiem faktoriem, kas caur spēli ir nodrošinājis kultūras nepārtrauktību. Kā lai četrgadīgi bērni atdarina akadēmiski intelektuāli izglītotus audzinātājus, kuriem nav nekādas dzīves un darba pieredzes, un nepaliek nedroši un nervozi? Pirmajā dzīves septiņgadē – tieši uzņemot sevī paraugtēlus – kā Jūs varēsiet atcerēties no paša bērnības, tiek atbildēts (vai arī nē) uz jautājumu, ko bērns sevī nes, proti, jautājumu par īsto dzīves jēgu.

Kāda jēga slēpjas aiz visa šī antihumānā Pizas pasākuma? Izskatās, ka pasaulei, kas radusies no nejauša pirmatnējā sprādziena bez jebkādas dziļākas jēgas, pirms aukstuma vai siltuma nāves (tomēr ir iespējama izvēle) vēl ātri jāsasniedz astronomiski augsta saimnieciska peļņa kādai elitārai cilvēku grupai ar tajā iekļauto garantiju, ka pirms tam resursu izsmelšanas dēļ pasaule tiks ieegrūsta haosā? Neizmērojama bezatbildība, kas slēpjas aiz Pizas neprāta, ir vienkārši satriecoša!

Ja cilvēki nopietni uztvertu, piemēram, B. Deihardu, un arī fiziķi Martinu Vāgenšeinu, kurš Tībingenā mācīja, ka bērnu spēle ir visu īsto fizikālo pētījumu avots, viņi nonāktu pie pavisam citādas bērnu audzināšanas. Ja es salieku Vāgenšeina izklāstītos brīvas, pētnieciskas bērnu spēles piemērus kopā ar savu pieredzi, tad es secinu: atbilstoši Hēkeja biogēnētiskam embrionālās attīstības pamatlikumam pastāv „kultūrģenētiskais” spēles attīstības pamatlikums. Tas saka: bērnam ir nepieciešamība brīvi veidotā spēlē, it kā atskatoties atpakaļ, izsekot visu cilvēciskās kultūras posmu attīstību tā, lai apmēram desmit, divpadsmit gadu vecumā varētu pieslēgties modernajai kultūrai un dabaszinātnēm.

Ja Vāgenšeina domāšanas un vērošanas veids, kas izriet no pētnieciskas bērnu spēles kvalitātes, tiktu pieņemts bērnudārza pedagoģijā, tad varētu attīstīties „pitagoriska” audzināšana; matemātiķi, fiziķi, ķīmiķi, astronomi utt. izstrādātu spēles, spēļu ierīces un arhitektoniskus elementus, kas apmierinātu spēlējošo bērnu meklējumus. Katrā ziņā tad bērniem nebūtu jābūt vadāmiem, bet gan vadošiem, kuru vajadzības tiktu uztvertas procesā. Atliek nolikt slīpi kādu solu, un bērni jau zina, kas ar to ir darāms. Atliek nolikt kaut kur iztirītu bišu stropu un bērni elien tajā un apmierina savu tieksmi piedzīvot atrašanos šaurā, noslēgtā telpā, kas šajā vecumā ir vajadzīga ikvienam cilvēkam.

Svarīgākais ir tas, ka bērniem netiek uzspiesta nekāda gatava metode, bet gan viņu klātbūtnē, viņu apkārtņē tiek strādāts kā īstā darbnīcā pie kultūras projekta – mākslinieciski un amatnieciski, pievēršoties produktam, nevis bērniem. Lai arī tās ir vīzijas, taču to pamatā ir pieredze, kuru ikviena mūsdienu bērnudārza audzinātāja varētu piedzīvot, ja vien saņemtu atbilstošu padomu un atskatītos uz pagātnes kultūrām.

Mūsu modernās civilizācijas kultūras virsotne, lielo atklājumu un izgudrojumu laiks (piem., Edisons, Nikola Tesla) ir garām! To spēks cēlās no saknēm, kas bija pretstats laboratoriju atgādinošai agrīnai audzināšanai. Ja mēs atgriezīsimies pie šīm saknēm, proti, pie visur esošā uzskatāmā darba, kura atmosfērā attīstījās bērnu spēle, tad mūsu modernais uzdevums būs iepazīt šīs saknes, apzināti tās kopt, kāpināt, pat potencēt.

Tam ir nepieciešama mākslinieciskā izjūta. Daudz kas Montesori pedagoģijā un citur ir acīmredzami pareizi, attaisnoti, jo varētu veicināt cilvēciski morālo kvalitāti, ja tam visam klāt nāktu vēl mākslinieciskā izjūta par bērnu kustību skaistumu. Bērnu, tāpat kā amatnieku veiklība bieži vien ir tik gracioza, taisni dejojoša. No tās nāk arī spēja apieties ar bīstamām situācijām. Tam, kurš, teiksim, rāpjas kokā ne vien drosmīgi, bet arī graciozi, var uzticēties. Vēl pirms nedaudziem gadu desmitiem pie sporta studijām piederēja kustību grācības studijas (*Buytendijk, Christian, Plügge*). Tikai skaista kustība ir motoriska, bet arī amatnieciski mērķtiecīga. Katra mērķtiecīga kustība galu galā ir harmoniska un skaista.

Spēle ir transformācijas elements – viss, ko bērns ir pārdzīvojis, izspēlējis, motoriski un dvēseliski izstrādājis, pārveidojas pilnīgi citās, tostarp arī morālās spējās, ko viņu pavadošais pieaugušais var manīt. To parāda arī intīma atskatīšanās uz paša bērnības pārdzīvojumiem. Kāds lielas firmas inženieris reiz man

teica: „Pateicoties tam, ka es būdams zēns esmu būvējis mājas kokos, es tagad varu pareizi izskaidrot telpas attēlojumu datorā.”

Minētajā diskusiju vakarā bija klāt arī divi ārsti, ļoti simpātiskas, empātiskas sievietes. Kādēļ neviena no viņām neminēja lielas problēmas, kas vērojamas daudziem maziem bērniem: nervozitāte, agresivitāte, bailes, psihosomatiskas ādas slimības, miega traucējumi un to milzu daudzumu psihotropo zāļu, ko ārsti uzskata par nepieciešamu izrakstīt, lai nodrošinātu bērniem „normālu” dzīvi? Šī tēma vispār nav tikusi skarta Pizas pētījumā! Vai Jūs patiešām visā nopietnībā domājat, ka visas šīs ātri pieaugošās civilizācijas problēmas, kas bērniem ir jāiztur – ģimenes, kuras lielā vairumā ir tikai pusģimenes, darbā vai bērnu aprūpē pārslogotas mātes un tēvi – izzudīs vai vismaz mazināsies pāragri, intelektuāli noslogojot centrālo nervu sistēmu, ko taču agrīnā apmācība pirmām kārtām nozīmē? Šajā vietā es negribētu aizmirst docentes Gabrielas Veisas (*Gabriela Weiss*) uzstāšanos, kura bija vienīgā, kas šajā vakarā aprakstīja visai iedvesmojošus bērnu spēles pētījumu rezultātus. Tas katrā ziņā iepriecināja manu bērnišķīgo sirdi, paldies!

Un tad vēl Jūsu apgalvojums, ka smadzeņu pētījumi esot pierādījuši, ka agrīnā smadzeņu stimulācija esot lietderīga, jo pietiekami agri neuzmodinātās spējas aizietu bojā. Šiem pētījumiem būtu kāda jēga, ja tiem klāt nāktu arī pētījumi par šādas stimulācijas biogrāfiskām sekām dzīves vidū un vecumdienās. Pāragras un pārāk spēcīgas bērnu smadzeņu nodarbināšanas rezultātā drīzāk rodas autoagresīva centrālās nervu sistēmas saslimšana, kas rodas jau bērnībā un kuras cēlonis nav skaidrs. Labvēlīgs pretstats agrīnai intelekta veicināšanai ir man un noteikti daudzām bērnudārza audzinātājām labi pazīstams fakts, ka bērni, kuri drīkstēja lieku gadu pavadīt bērnudārzā, bija skolā ķermeniski un intelektuāli stiprāki nekā agri mācības sākušie, un vēlāk viņi veica intensīvus attīstības lēcienus.

Viss Jūsu plānotais projekts ir Minhauzena zirgs: savā kaislīgā vēlmē tikt pie visu nivelējošās, globalizējošās Briseles akas tas kopā ar savu jātņieku – „saimniecību” – neredz, ka ar īstenības nolaižamajiem režģa vārtiem tiek nošķelta viņa pakalpuse. Un viss izdzertais no šķietamās intelektuālās, apgaismojošās izglītības jaunības akas neapturami plūst caur pāršķelto vidu laukā. Katrā ziņā es palieku vārtu priekšā un ceru, ka prom aizsteigusies priekšdaļa reiz atgriezīsies savā vietā.

Visbeidzot es negribu slēpt, ka par daudzām būtiskām ierosmēm savā dzīvē un darbā esmu pateicīgs Rūdolfam Šteineram, proti, viņa rosinātai, no dabaszinātnēm izrietošu kritiku un paškritiku veicinošai domāšanai.

Un tā es esmu kritisks arī pret mūsdienu valdorfbērnudārzu kustību, kam būtu jāņem vērā Rūdolfas Šteineras norādījumus, ja tā grib atbilst tagadnes un nākotnes prasībām.

Neņemiet ļaunā: ar visu cieņu, ko es patiešām izjūtu pret Jums, visiem pārējiem diskusijas dalībniekiem un viņu bažām par izglītību,

Verners Kūfuss, bērnudārza „Bišu strops” līdzstrādnieks

2004. gada 2. februāris, *Kollnau-Waldkirch*